

М.І. Карлін

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості стимулювання розвитку підприємництва в країнах ЄС до світової економічної кризи 2008–2009 рр. та після неї, а також специфіка регулювання підприємництва в країнах ЄС-15 («старі» члени ЄС) та в країнах ЄС-13 (нові члени ЄС).

Ключові слова: підприємництво, середній бізнес, малий бізнес, мікробізнес, венчурний бізнес, податки, бізнес-інкубатори, Європейський Союз, Нідерланди, Польща, Україна, Донбас.

Постановка наукової проблеми. Підготовка України до майбутнього вступу в Євросоюз вимагає дослідження історичного досвіду країн ЄС щодо стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу та мікробізнесу, який дозволив швидко пристосуватися до змін в економіці після другої світової війни та подолати економічну кризу 2008–2009 рр. Цей досвід важливо використати в Україні, щоб подолати економічну кризу 2014–2015 (2016) рр., та відновити економіку Донбасу.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти проблеми стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу в країнах Європейського Союзу розкриті в роботах А.Бояра, З.Варналія, В.Гейця, І.Вахович, В.Воротіна, І.Комарницького, О.Кузьміна, Л.Ліпич, В.Павлова, С.Реверчука, В.Рибак, Ю.Самасвої, Т.Смовженко та інших. Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються питання стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу в країнах ЄС під час кризи 2008–2009 років та після неї та використання цього досвіду в Україні.

Метою статті є з'ясування особливостей стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу (далі – МСБ) в країнах ЄС-15 та в нових членах ЄС (з 2004 р.) з метою визначення форм і методів стимулювання, придатних для України. Важливо

також дослідити і зміни у відносинах державних податкових служб з малим бізнесом в країнах ЄС, щоб використати їхній досвід в Україні.

Виклад основного матеріалу. Світова економічна криза 1970-х років показала, що великим підприємствам дуже важко пристосовуватися до умов НТР. У цьому плані найбільш конкурентними виявилися малі й середні підприємства. Так, на кінець 2015 р. у структурі підприємств в ЄС частка великих підприємств (більше 250 працівників) склала 0,2%, середніх (від 20 до 250 працівників) – 1,1%, малих підприємств (від 10 до 50 працівників) – 6,9%, а мікробізнесу (менше 10 працівників) – 91,8% [1, с.23]. Велика кількість зайнятих у мікробізнесі – це наслідок багатьох років виваженої економічної політики ЄС, у тому числі податкової, спрямованої на підтримку та розвиток підприємств. Так, нижчий від середнього в ЄС рівень оподаткування встановили чотири середньо розвинуті країни ЄС-15: Греція, Ірландія, Іспанія та Португалія, які обрали ліберальну податкову стратегію, прагнучи досягти швидкого нарощування економічного потенціалу [2, с.157].

Єдиний європейський ринок створює всі умови для процвітання підприємництва через інтегральні принципи свободи руху всього необхідного для кожного бізнесмена: товарів, капіталу, людей і послуг. Коли підприємець має доступ до цих ресурсів у всіх 28 країнах – членах Євросоюзу, він отримує значно більше можливостей під час розробки та реалізації свого бізнес-плану.

Значний поштовх для розвитку малого бізнесу в країнах ЄС стався під час світової економічної кризи 2007–2009 рр., оскільки багато середніх і великих за розміром підприємств були змушені скорочувати свій штат та обсяги виробництва. У результаті деякі сегменти ринку відкрилися для дрібних підприємців. Цим насамперед скористалися представники малого бізнесу країн-нових членів ЄС.

Для підтримки малого бізнесу та мікробізнесу Європейська комісія видала в червні 2008 р. Акт про малий бізнес Європи (The Small Business Act for Europe). У документі мікро- та малому бізнесу відводиться центральна роль у розвитку європейської економіки, адже саме малі підприємства є лідерами в інноваціях, сприяють соціальному залученню та надають найбільше робочих місць. Документ містить багато положень стосовно адаптації засобів публічної політики країн-членів ЄС до потреб малого біз-

несу. Це і спрощення процедури сплати податків, і вдосконалення платіжних систем, і розвиток співпраці між самими підприємствами, що потрібно взяти до уваги в Україні.

У нових країнах ЄС малий і середній бізнес підтримується наданням значних обсягів державних гарантій та прямою підтримкою. Наприклад, у Латвії за 2007–2011 рр. було надано кредитів 1237 малим і середнім підприємствам під державні гарантії на суму 165 млн євро, в Польщі за аналогічний період – 1651 підприємству на суму 691 млн євро. Надається і пряма підтримка, але, як правило, новозаснованим, інноваційним чи експортним підприємствам [3].

Серед постсоціалістичних країн – членів ЄС показовим є досвід стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу в Польщі, яка за його рахунок швидко подолала кризовий етап переходу від планової до ринкової економіки на початку 1990-х років, а також кризу 2008–2009 рр.

У Польщі нараховується понад 3 млн малих і середніх підприємств, на яких працює біля 7 млн осіб, і вони виробляють 48% ВВП країни. Відповідно до законодавства Польщі до малого підприємства відноситься таке, в якому працює менше 50 працівників, обсяг реалізації-нетто не перевищує 7 млн євро або сума активів його балансу не більше 5 млн євро. До середнього підприємства відноситься таке, де середньорічно працює не більше 250 працівників, обсяг реалізації-нетто не досягає 40 млн євро, або сума активів не перевищує 27 млн євро [4, с.380].

Крім загальних форм оподаткування, малі підприємства в Польщі можуть користуватися спрощеними формами, які характеризуються нижчим рівнем зобов'язань, простими правилами і легкістю застосування в щоденній практиці, чого поки не вистачає в Україні.

Спрощена система оподаткування полягає у визначенні законодавчим актом ставки податку у відсотковому чи абсолютному нарахуванні, незалежно від величини прибутку – до визначеної в розпорядженні суми витрат й отриманого доходу. Ставка податку визначається за конкретним видом діяльності фізичної особи або – в деяких випадках – товариства. Спрощене оподаткування означає спрощену форму звітності перед податковими службами. Це безсумнівно полегшує розвиток малих підприємств у Польщі, але є перешкодою в контактах з банками, які

ставляться до цього з недовірою, не маючи повного уявлення про дійсні обороти, надходження і доходи фірми.

Важливим кроком для покращення фінансування малих і середніх підприємств у Польщі стало введення для них податку на прибуток у розмірі 19% (замість 27%) у 2004 р., хоча цей захід не всіма сприймається однозначно, оскільки юридичні особи будуть платити менший податок порівняно з фізичними особами.

У Західній Європі, як і в Польщі, основним двигуном економіки є саме малий та середній бізнес. Саме він забезпечує зростання ВВП, створює більшу частину робочих місць. Кількість МСБ в Україні не нижча, ніж у європейських країнах, хоча в якість ця кількість поки не переходить. Якщо в країнах ЄС малі й середні підприємства генерують близько 60% ВВП, то в Україні – лише 10%. Тільки 5% українського МСБ – власне зростаючий бізнес, що має потенціал. Більша ж частина малого бізнесу України має досить віддалений стосунок до підприємницької діяльності, оскільки приблизно 40% – це просто наймані співробітники компаній, прийняті на роботу як приватні підприємці заради цілком законної оптимізації податків [5]. І не дивно, враховуючи, що у рейтингу Doing Business Україна знаходиться на п'ятому місці у світі за рівнем податкового навантаження на фонд оплати праці. Тому звинувачувати бізнес у тому, що він використовує легальну можливість для зниження цього навантаження, не можна.

Для України важливим є також вивчення досвіду податкового стимулювання підприємництва у Словаччині, яка успішно подолала кризові явища 1990-х років. У царині прямого оподаткування прибутків словацька податкова реформа була зосереджена на запровадженні єдиної податкової ставки (19%), відомої також як «фіксований податок», який запровадили за принципом оподаткування всіх прибутків єдиним способом, незважаючи на джерело оподаткування. Нове законодавство скасувало 21 вид оподаткування прибутків, який застосовували в Словаччині до реформи [6, с.189–190].

Набравши чинності 1.01.2004 р., новий закон скоротив оподаткування словацьких підприємств до 19% у порівнянні з 25%-м податком, що існував раніше, причому в 1993 р. це було аж 45%. Іншим важливим кроком стало спрощення правил щодо бізнесових витрат. Новий податковий закон дозволяє збитковим підприємствам Словаччини не сплачувати податки впродовж п'ятирічного періоду. Водночас словацьким компаніям не дозволено

ухилитися від інвестиційних витрат. Натомість у податковій ставці передбачено падіння ринкових цін. Це означає, що з кожної витрати на інвестиції може бути утримана від оподаткування лише певна їх частка щороку. Залежно від виду інвестицій чи власності період часткового звільнення від податків може становити 4, 6, 12 або 20 років.

Мабуть найбільш радикальною зміною в словацькому оподаткуванні стало спрощення як індивідуальної, так і корпоративної ставки податку на прибуток. Для того, аби досягти найвищого рівня прозорості податкової системи та мінімізувати економічні викривлення, новий податковий кодекс скасував велику кількість винятків та спеціальних режимів (загалом близько 80% з них). Важливо й те, що в Словаччині закони та регуляторні правила щодо ПДВ, а також акцизних зборів було повністю узгоджено зі стандартами ЄС. Спеціальні податкові режими застосовуються лише у депресивних районах Словаччини. Спрощена система оподаткування спрямована на підтримку малого бізнесу і зведена до спрощення обліку та звітності.

Під час кризи 2008–2009 рр. багато країн ЄС надали великі пільги для сектору МСБ і мікробізнесу, послабивши на них адміністративний і податковий тиск. Значні пільги отримали й венчурні підприємства, які займаються інноваціями. Так, Великобританія поєднує доволі високу базову ставку корпоративного податку з поміркованою системою інвестиційних податкових пільг. Більшість пільг спрямована на стимулювання інтенсифікації науково-технічного прогресу і надається у формі прискореної амортизації або податкового кредиту. Великобританія також запровадила знижену ставку корпоративного податку для малих підприємств [7, с.54].

Основним фіскальним елементом заохочення підприємництва в Ірландії є низька ставка корпоративного податку, а переважна більшість її податкових пільг інноваційно-інвестиційного спрямування, наприклад, податкові кредити на науково-дослідні витрати малих підприємств, не призводить до вагомих втрат для бюджету [2, с.166].

З метою збільшення стійкості МП державна політика у багатьох країнах ЄС спрямована на заохочення різноманітних форм їх інтеграції (технологічної, фінансової, маркетингової тощо) з великими підприємствами. Державна політика підтримки МП є успішною в тих країнах, де відповідні функції значною мірою

сконцентровані на рівні місцевих і регіональних органів влади, які спроможні швидше та компетентніше за центральні державні інституції надавати підтримку суб'єктам малого бізнесу. Регіональні політико-економічні союзи в ЄС при прийомі у свій склад нових членів вимагають гармонізації національної системи підтримки малого підприємництва з наднаціональними стандартами, які прийняті у відповідному союзі [8, с.31], що треба враховувати й нашій країні на її шляху до вступу в ЄС.

Однією з суттєвих проблем розвитку МСБ в Україні є вкрай складні відносини його представників з контролюючими органами, насамперед з податковими структурами. В цьому плані заслуговує на увагу досвід Нідерландів, де було підготовлено Хартію громадян та Хартію платника податків [4, с.190], чого поки не вистачає в Україні.

Податкова служба Нідерландів також підготувала опис прав платника податків. Введення нових законів було погоджено з Парламентом, державним омбудсменом (чиновник, що розглядає скарги громадян до урядових службовців), організаціями з захисту прав споживачів, радниками з питань податків та суддею. Права платника податків розміщені в інформаційній брошурі.

При обслуговуванні клієнтів у Нідерландах основна увага приділяється платнику податків, вона ґрунтується на особистому підході до кожного платника податків (індивідуальний підхід). Головний принцип обслуговування клієнтів є таким: кожному платнику податків приділяється податківцями саме стільки уваги, скільки він потребує. Необхідна увага визначається у процесі надання послуг, нагляду та відстеженні фактів шахрайства. У Нідерландах виходять з того, що важливо підтримати платника податків у дотриманні ним податкових зобов'язань, передбачених законом. Надання послуг у Нідерландах – це не тільки вчасне надання інформації, а й своєчасна відповідь на запитання, розгляд запитів, мотивування рішень податкового органу тощо. Надання послуг має важливу попереджувальну функцію у сфері обслуговування клієнтів. Судове переслідування та санкції до платників податків в цій країні залишаються вимушеним заходом.

Надання послуг податковою службою Нідерландів передбачає відкрите, доброзичливе ставлення, висуває високі вимоги до культури спілкування, при цьому йому властиві такі риси: 1) контактність (з ПМА можна зв'язатися у зручний час у будь-якій

формі: візит, за телефоном, по Інтернету); 2) доступ (платники податків поінформовані про місця, де вони можуть одержати інформацію та підтримку); 3) орієнтованість на клієнтів (ПМА відповідає вимогам та потребам суспільства).

Для ПМА Нідерландів реєстрація платників податків є передумовою для її якісної роботи. З великим обсягом даних, про який необхідно звітувати періодично, справитися може тільки комп'ютер. Для реєстрації особистих даних, таких як ім'я, адреса, дата народження, використовується соціальний фіскальний номер, тобто номер SoFi. Номером SoFi користується не тільки ПМА, але також виконавчі органи для вивчення фінансового становища, субсидій та муніципальні соціальні служби. Номер SoFi знаходиться в Муніципальному реєстрі осіб. Це означає, що ці муніципальні установи можуть повідомити про будь-які зміни відповідним адміністраціям навіть швидше та краще. Номер SoFi міститься на муніципальних посвідченнях особи, у паспорті та у правах водіїв. Для громадян Європейського Союзу Нідерланди надають повну свободу поселення. Валютний контроль існує, але одержати дозвіл на операції з валютою неважко. Банківська таємниця охороняється строго, навіть передбачене карне покарання за її розголошення, однак за вимогою податкової служби всі підприємства і банки зобов'язані надавати необхідні відомості.

Завдяки продуманій системі пільг до Нідерландів почали надходити іноземні капіталі. Особливістю її податкової системи є система податкових переваг і вигід, наданих у цій країні холдинговим, фінансовим і ліцензійним компаніям. Ці пільги значно перевершують переваги, які надаються Швейцарією й іншими країнами Європи, тому Нідерланди мають найширшу у світі мережу найзручніших угод про усунення подвійного оподаткування. До інших важливих особливостей законодавства Нідерландів належить те, що воно надає можливість поєднувати в одному підприємстві холдингову, фінансову, ліцензійну і будь-яку іншу діяльність. Ця обставина робить Нідерланди ще привабливішою країною для міжнародного бізнесу.

Вивчення досвіду стимулювання розвитку підприємництва в країнах Євросоюзу та його запровадження в Україні дозволить, на наш погляд, частково подолати невіру жителів Донбасу у свої сили та вирішити їхні соціально-економічні проблеми. У подібній ситуації знаходилась Польща на рубежі 1980–1990-х років, Сло-

ваччина у середині 1990-х років, але за допомогою розвитку малого бізнесу цим країнам вдалося подолати кризові явища в економіці та в суспільній свідомості.

Події 2014–2015 рр. закономірно загострили невіру жителів Донбасу у власні можливості змінити своє життя: якщо в 2013 р. 25,8% вважали, що їхнє життя залежить від них самих (загалом по Україні цей показник був навіть трохи нижчий – 21,4%), то у 2015-му – лише 12,6%; і навпаки – частка тих, хто вважає, що життя формується під впливом зовнішніх чинників, зросла з 40,9 до 60,3%. Такою динамікою суспільних настроїв, на думку академіка НАН України Е.М.Лібанової (E.M.Libanova), не можна нехтувати, зокрема з огляду на те, що вона віддзеркалює нерозуміння зв'язку між власною поведінкою на початку 2014 р. і всім, що сталося потім [9]. Тому важливо надати максимальні права регіонам щодо розвитку їх економік, в тому числі щодо податкового стимулювання малого бізнесу.

Висновки і пропозиції. Вивчення досвіду стимулювання розвитку підприємництва в країнах ЄС дозволяє зробити такі висновки. Якщо з 1970-х років у Євросоюзі наголос було зроблено на стимулювання малого і середнього бізнесу, то з 2009 р. – на стимулювання мікробізнесу. Важливим моментом у стимулюванні малого бізнесу в нових країнах членах ЄС з 2004 р. стало спрощення механізмів його регулювання (адміністративних, податкових тощо). Суттєво змінилось і відношення податкових служб до підприємницьких структур, які вбачають в останніх партнерів і стараються їм допомогти, а не покарати, як це поки відбувається в Україні. В останнє десятиліття в країнах ЄС активно стимулюється розвиток венчурного підприємництва, що треба взяти до уваги в Україні. Наша країна повинна розробити систему пільг для розвитку підприємництва на Донбасі, щоб подолати існуючу там у багатьох жителів невіру у власні сили.

1. Рибак В. Дуже помітний мікрорівень / В. Рибак // Український тиждень. – 2015. – № 41. – С. 22–23.
2. Юрій С.І. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні : монографія / С.І. Юрій, А.І. Крисоватий, Т.В. Кошук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 292 с.
3. Руських К. Держава і мале підприємництво: як відновлювати фінансування? / К. Руських // Дзеркало тижня. – 2013. – 10 серпня. – С. 5.

4. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу : навчальний посібник / М.І. Карлін. – К. : Знання, 2011. – 639 с.
5. Самаєва Ю. Потенціал малого бізнесу? Спасибі, не цікавить / Ю. Самаєва // Дзеркало тижня. – 2015. – 17 жовтня.
6. Карлін М.І. Фінансові системи країн Центрально-Східної Європи : навчальний посібник / М.І. Карлін, І.О. Балак. – Луцьк : Надстир'я, 2012. – 500 с.
7. Никитин С. Налоговые льготы, стимулирующие предпринимательскую деятельность в развитых странах Запада / С. Никитин, А. Никитин, М. Степанова // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 11. – С. 54–55.
8. Комарницький І.М. Регіональна політика організаційно-економічної підтримки розвитку малих підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук / І.М. Комарницький. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 40 с.
9. Лібанова Е. Земля обідована [Електронний ресурс] / Е. Лібанова // Дзеркало тижня. – 2015. – 17 жовтня. – Режим доступу : [http://gazeta.dt.ua/internal/zemlya-obidovana-sindrom-donbasu-sproba-nepolitizovanogo-analizu-.html?page=2&items=12]

Транслітерований список джерел

1. Rybak V. Duzhe pomitnyi mikroriven / V. Rybak // Ukrainskyi tyzhden. – 2015. – № 41. – С. 22–23 [in Ukrainian]
2. Yurii S.I. Suchasni tendencii rozvytku yevropeiskogo opodatkovannia ta novitnia paradygma podatkovoi polityky v Ukraini : monografiia / S.I. Yurii, A.I. Krysovatyi, T.V. Koshchuk. – Ternopil : TNEU, 2010. – 292 s. [in Ukrainian]
3. Ruskykh K. Derzhava i male pidpriemnytsvo: yak vidnovliuvaty finansuvannia? / K. Ruskykh // Dzerkalo tyzhnia. – 2013. – 10 serpnia. – С. 5 [in Ukrainian]
4. Karlin M.I. Finansy krain Yevropeiskogo Soiuzu : navchalnyi posibnyk / M.I. Karlin. – K. : Znannia, 2011. – 639 s. [in Ukrainian]
5. Samaieva Yu. Potencial malogo biznesu? Spasybi, ne tsikavyt / Yu. Samaieva // Dzerkalo tyzhnia. – 2015. – 17 zhovtnia [in Ukrainian]
6. Karlin M.I. Finansovi systemy krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy : navchalnyi posibnyk / M.I. Karlin, I.O. Balak. – Lutsk : Nadstyr'ia, 2012. – 500 s. [in Ukrainian]
7. Nikitin S. Nalogovye l'goty, stimulyuyushchie predprinimatel'skuyu deyatel'nost' v razvitykh stranakh Zapada / S. Nikitin, A. Nikitin,

- M. Stepanova // Mirovaya ekonomika i mezhdunar. otnosheniya. – 2000. – № 11. – С. 54–55 [in Russian]
8. Komarnytskyi I.M. Regionalna polityka organizatsiino-ekonomichnoi pidtrymky rozvytku malyh pidpriemstv : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora ekon. nauk / I.M. Komarnytskyi. – Lviv : IRD NAN Ukrainy, 2004. – 40 s. [in Ukrainian]
9. Libanova E. Zemlia obidovana [Elektronnyj resurs] / E. Libanova // Dzerkalo tyzhnia. – 2015. – 17 zhovtnia. – Rezhym dostupu : [http://gazeta.dt.ua/internal/zemlya-obidovana-sindrom-donbasu-sproba-nepolitizovanogo-analizu-html?page=2&items=12] [in Ukrainian]

Одержано 20.10.2015 р.